

ne pozna ustreznega termina hodisi se za isto stvar uporablja več izrazov, kar vnaša v stroko zmedo. Vsekakor je izdelava prevodov za toliko dokumentov, ki bi morali biti dodatno podprti s potrebnimi vsebinskimi komentarji in paleografskimi opombami, obsežna in zahtevna naloga, ki verjetno presega možnosti in ambicije te publikacije.

Drago Trpin

Jože Žontar: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, Ljubljana 1998, 265 strani

Knjiga Jožeta Žontarja, ki jo je izdal Arhiv Republike Slovenije, je pregled sprememb v organizaciji uprave in sodstva v dobi velike reorganizacije habsburške monarhije od srede 18. stoletja do marčne revolucije. To je zgodovina reform oblasti v dobi, ki se zato imenuje reformni absolutizem. Reforme so sledile vrsti vojn, ki so pokazale zastajanje monarhije. Zaradi daljnosežnih reform je to eno najpomembnejših obdobij zgodovine monarhije. To obdobje velja tudi za eno izmed najbolj bleščečih v njeni zgodovini.

Knjiga je skrajšana in predelana doktorska disertacija. Predelava je predvsem v vključitvi spoznanj, do katerih se je zgodovinska stroka dokopala od tedaj, ko je bila disertacija dokončana. V zvezi s krajšanjem naj takoj zapišem, da obžalujem, da je bil zelo skrajšan del o stanju kranjskih deželnih finan, ki kaže zelo domač odnos vodilnih plasti v deželi do javnih finan in pojasnjuje, zakaj je bil mogoč tako odločen poseg centralnih oblasti. Zdi se mi, da je vedenje o tem na Slovenskem premajhno.

Knjigo začne uvodni del, sestavljen iz dveh poglavij. Prvo poglavje je kratek prikaz sistema oblasti, ki se je začel razvijati v visokem srednjem veku in se v organizacijskih potezah ohranil vse do srede 18. stoletja. Bistveno potezo fevdalne ureditve, patrimonialno oblast, pa je tudi absolutizem ohranil vse do konca obdobja, ki ga knjiga obravnava. V drugem poglavju je izrpen pregled Haugwitzovega poročila o Kranjskem gospodarstvu. Ta pregled ponuja imenito vpogled v zapletenost problema, ki so se ga z reformami državnih in deželnih organov lotevali, obenem pa nazorno kaže krvavo podkožje kranjskih vodilnih krogov. Potrjuje tudi že znano dejstvo, da so se absolutistični vladarji v svoji vnemi služiti državi včasih vtikali v neverjetne podrobnosti.

Sledijo poglavja o reformah javne oblasti v obdobju Marije Terezije. Jasno je videti, da je glavna reforma povezana z habsburškimi neuspehi v nasledstvenih vojnah. Reforme so se rojevale v neposredni povezavi z vojaško organizacijo. Ta je zahtevala večjo in bolj opremljeno armado. Za to je bilo treba veliko več denarja, kar je zahtevalo obsežne davčne reforme.

Davčne reforme so stalnica, ki se vleče vse do

konec knjige. Reforme so se začele sicer od vrha na ravni centralne oblasti, ko pa si je monarh nasproti stanovom pridobil dovolj moči, da mu ti niso mogli več učinkovito nasprotovati, je ustvarjal osrednjim oblastem podrejene organe oblasti tudi na stopnji dežele in še nižje. Uvajanje organov oblasti razumimo kot uvajanje uradništva, ki je odvisno od vladarja. Pri tem pa je treba poudariti, da to uradništvo še ni bilo številno, čeprav so se ravno v tem obdobju že kazale nekatere njegove značilne poteze. Druga značilnost dobe je, da je uradništvo močno povezano z izvajanjem sodne oblasti, ki se ravno v dobi reform oblasti, le-te so predmet knjige, šele začne ločevati od uprave. Ločevanje se je začelo na najvišji stopnji in je sprva potekalo kot ločevanje funkcij med več nosilcev.

V knjigi pride z navajanjem imen in pristojnosti različnih oblastnih organov predvsem na deželni ravni lepo do izraza način izvajanja reform. Ta se kaže v nenelnem spreminjanju. Spreminjanje je le deloma izraz stiske reformatorjev glede ciljev in metod reform in veliko bolj kaže njihovo spretnost manipuliranja z nasprotniki reform. To so bili predvsem stanovi, ki so izgubljali tudi tako, da so vedno manj odločali tudi o zadevah, ki so bile dotlej v njihovi pristojnosti, kot npr. različne odločitve o stanovskih funkcionarjih. Prav tako je osrednja oblast posegala na področja drugih avtonomnih skupnosti. Pri mestih je bilo tako podaljšanje dobe opravljanje sodniške in županske funkcije od enoletnih mandatov, značilnih za starejšo dobo, na triletni mandat.

Od srede 18. stoletja pa je v deželah habsburške monarhije organizirano stekel nov proces, ki pomeni pomemben korak v odpravljanju srednjeveškega sistema oblasti. Do te dobe je dežele medsebojno povezovala predvsem oseba deželnega kneza, odslej pa se pojavljajo guberniji, novi organi, pristojni za več dežel. Gradec je znova postal sedež organa, ki je imel številne pristojnosti nekdanje notranjeavstrijske vlade. Na drugi strani pa je kot sedež gubernija pridobil Trst in mesti sta, vsaj kar se višjega sodstva tiče, ta položaj za slovensko ozemlje obdržali vse do konca habsburške monarhije.

Naslednik Marije Terezije, cesar Jožef II., je izvajanje reform nadaljeval še bolj odločno. Cilj je bil ustvariti centralizirano državo z močnim uradniškim aparatom. Ta cilj naj bi imel prednost pred zgodovinsko ureditvijo, saj bi bil rezultat celo zmanjšanje števila dežel. Uresničevati so ga začeli pozneje, z združevanjem funkcij za več dežel v isti osebi, vendar se ta težnja pozneje ni nadaljevala. Pomembnejše so bile spremembe na stopnji, nižji od dežel. Povečale so se funkcije in vloga okrožij. Še pomembnejše je bilo, da so začeli priprave za ustanovitev organov oblasti na najnižji stopnji, kjer je še delovala patrimonialna oblast. Da je bilo še veliko ostankov stare ureditve, med drugim kažejo tudi izrazi, kot npr. *Bann und Acht* za višje ali krvno sodstvo. Ti so nastali v visokem srednjem veku in so do 18. stoletja že spremenili pomen, oblast, pa tudi vsehino. Ti oblasti niso mogle do konca, saj za poddržavljenje sodne oblasti ni bilo denarja. Sicer pa so pri zoževanju patrimonialne

oblasti izbrali zelo premeteno taktiko. Oblast so delali neprivilčno tako, da je moral npr. patrimonialni gospod na nekatere najpomembnejše funkcije nastavljati šolane pravnike. Drugi način je bil, da so omejevali možnost, da bi si z izvajanjem javne oblasti gospodje povečevali dohodke, tako, da je izvajanje oblasti vse bolj postajalo breme. Posamezna gospodarstva so se zato prostovoljno odrekala izvajanju javne oblasti.

V poglavju o reformah oblasti po smrti cesarja Jožefa II. avtor ugotovi, da se je ustavil proces pri še nedokončanih reformah, da so bile nekatere reforme omiljene, da je bila delno obnovljena stancvska avtonomija, da pa vrnitve na stanje pred terezijanskimi reformami kljub nekaterim zahtevam ni bilo.

Ena izmed manj poudarjenih reform za vlade Jožefa II. je bila centralizacija policije, ki je bila znova vzpostavljena pod cesarjem Francem II. Istemu ministrstvu je bila na samem začetku 19. stoletja podrejena še cenzura. Ker sta bili zadnje desetletje 18. in prvi dve 19. stoletja v znamenju francoske revolucije, je bilo v tem času več razprav o reformah kot samih sprememb. Pomembno znamenje nove dobe pa je bilo, da je bilo med uradniki vse več ljudi meščanskega porekla, čeprav so vodilne funkcije še obdržali plemiči.

Posedna poglavje je posvečeno strukturi oblasti v obdobju, ko je bil večji del slovenskega ozemlja pod francosko oblastjo. Za francosko državo to ni bilo obdobje miru, pa tudi najbolj radikalno obdobje revolucije je bilo že mino, tako da spremembe niso bile tako velike, kot bi pričakovali. Nastala je povsem nova državnopravna tvorba, toda sestavljena je bila iz delov, ki so v veliki meri ohranili staro strukturo. Tako so se celo pri določitvi ozemelj distriktov, ki so bila osnova nekdanja okrožja, ozirali na nekdanjo sestavo zemljiških gospodarstev. Nove so bile predvsem najnižje enote, komuni, ki pa niso bile avtonomne in so bili meri, njihovi predstojniki, imenovani. Mere najpomembnejših mest v Ilirskih provincah je imenoval celo cesar. Še bolj dolgoročne posledice pa je imela odprava patrimonialnega sadstva, ki je preživela obdobje Ilirskih provinc.

Zadnje poglavje je posvečeno predmarčni dobi. Konzervativizem dobe se je kazal tudi v počasni obnovljajni organizaciji oblasti iz dobe pred Francozi. Številne uredbe o novi oblastni ureditvi so imele značaj provizorijev. Tako sta bili na sedanjem slovenskem ozemlju dve ureditvi: ena na ozemlju nekdanjih Ilirskih provinc in druga na območjih, ki niso prišla pod francosko oblast in kjer so nekatere reforme počakale do marčne revolucije.

Kot ob koncu pove avtor, sta kot trajna pridobitev absolutizma ostala centralno voden državni aparat, v katerem so prevladovali pravniki, in enotna državna zakonodaja. Upravne in sodne ozemeljske enote pa so se deloma ohranile.

Knjigo popestri več ilustracij osebnosti, pravnih tiskov in zemljevidov iz obravnavanega obdobja.

Velika avtorjeva zasluga je, da se loteva obdobja, ki je bilo za oblikovanje moderne države odločilno in ki v nekaterih vidikih vpliva še na našo dobo. Pri tem je

avtor spretno krmaril med pastmi, ki jih ponuja gradivo. Na prvem mestu je tu problem terminologije, in to v dveh smislih. Po eni strani je moral za številne organe ustvarjati slovenske izraze, pri čemer je dodatni problem, da nemški avtorji v poimenovanju niso tako natančni, kot bi to od njih pričakovali, saj pogosto za isti organ uporabljajo različne izraze. Drugi problem pa je na platnicah navedeno mesto iz Vilfanove Pravne zgodovine o pompoznom načinu izražanja.

Največja vrednost knjige je sistematičen prikaz strukture oblasti za slovensko ozemlje, kakršen doslej širši javnosti ni bil dostopen. V tem smislu je dragoceno dopolnilo Vilfanove Pravne zgodovine Slovencev. Hvalevredna je avtorjeva samokontrola, saj nekatera obravnavana mesta kar kličejo po komentarju, a se je avtor tam znal omejiti na nekaj jedrnatih stavkov.

Vladimir Simič

Ivan Nemanič - Filmsko gradivo Slovenskega arhiva pri Arhivu Republike Slovenije, 2. dopolnjena izdaja, ARS 1998, 575 strani

Ponatis knjige "Filmsko gradivo slovenskega filmskega arhiva pri Arhivu Slovenije" Ivana Nemaniča, sežete iz dveh že zdavnaj razprodanih zvezkov v enega, zaokrožuje pisno podlago za raziskavo in razlago slovenskih filmov, shranjenih v Arhivu. Ta inventar, popisani v imenovanem in v še treh drugih temeljnih delih istega avtorja - Filmskih zapisih Božidarja Jakea, Filmih Metoda in Milke Badjura, Filmskem gradivu 1905/1993 - je hkrati zgled in razgled po slovenskem filmu. Razgled zato, ker izpod enega peresa lahko premostimo velik del pomembnih domačih filmskih del in z enega zorišča z enim pogledom zaobsežemo vso pestrost slovenskih filmov in kakovosti posameznih filmskih ustvarjalcev. Zgled zato, ker so pričujoča dela postavila visoka merila vsemu, kar bo - upamo vsaj - še zapisano v prihodnosti, obsegajoč tudi filmska dela na televiziji in pri drugih izdelovalcih filmov, pa seveda tudi vsemu, kar se bo ohranilo na drugih nosileh slike in zvoka. S podporo sodobnih naprav za zapis, zbiranje, razvrščanje in shranjevanje podatkov bi to ne smelo več biti prezahtevno.

Vsa štiri dela so opremljena z izčrpnimi študijami iz slovenske filmske zgodovine in s študijami o njenih najpomembnejših dejavnikih, z vseni pomembnimi veljavnimi viri in navedki izvora ustnih pričevanj in podatkov. Najprej v opombah k "Uvodu", nato k vsakemu razdelku, k vsakemu filmu posebej, po razlagi kratice, seveda. Pa se skozi vso množico resnih in strogih črk in besed kdaj pa kdaj zasveti tudi domislek, skorajda ludomiščen naniž, bleščeča opomba, ki bralca preseneti kot preblisk in izziv. In ki priča, da